

nomen maar vermomde literaire mandarinaat (Brouwers moppert nogal op Karel Jonckheere) zichzelf overeind hielde met leugens en clichés, in een context van provincialisering, immobilisme en intolerantie. En de Here weet hoezeer die ook in het Vlaanderen van vandaag nog voortkankeren. Een van die clichés wilde dat het uit hooghartigheid was dat Nederland van de Vlaamse literatuur geen pap lustte. Superioriteitsgevoel, onzin, zegt Brouwers, „de Nederlander houdt er ten opzichte van de Vlaming *geen enkel* gevoel op na”. De Vlaamse klacht ziet hij daarentegen vooral als een alibi om het niet over de lamentabele kwaliteit van de literatuur te moeten hebben: „Vlaanderen hoont zijn critici, maar slaat geen acht op de geleverde kritiek.”

In dit verband houdt Brouwers er een heldere opvatting op na over de zogeheten culturele integratie van Vlaanderen en Nederland: „een scheet in een fles”. Hij vindt het een „verzonden” want irrealistische ambitie, met bedenkelijke „Grootdijetse” ondertonen. Integratie kan niet, zo heette het aanvankelijk, „aangezien Vlamingen, kortom, geen cultuur hebben”. Achteraf nuanceerde hij die idee; integratie vindt hij een zinloze idee, zoals men ook geen aarde en water kan integreren, tenzij men modder wil. Als die integratie dan toch zo nodig moet, zo betoogt Brouwers verder, dan kan alléén Vlaanderen daar enig nut van ondervinden, omdat een open contact met Nederland kan bijdragen tot de genezing van de Vlaamse kwalen.

Brouwers betuigt wel zijn waardering en loyaliteit tegenover jonge schrijvers van de jaren zestig, type Jan Emiel Daele. Al moesten ze nog leren schrijven (en de meesten van hen, zoals Daele, zouden het nooit leren), ze brachten tenminste de moed op om te trachten de Vlaamse „niet te verwrikken onbeweegbaarheid” te doorbreken. Met zijn blad *Bok* was ook Weverbergh zo’n hemelbestormer en hij had recht op Brouwers’ appreciatie. Maar langzamerhand bleken alle dromen op drijfzand gebouwd; de vrolijke jaren ’60 werden allengs minder vrolijk, de ene pleegde zelfmoord, de andere raakte aan de drank of de drugs, de volgende belandde in de goot en de meesten lieten zich verleiden door conformisme en carrièrisme; ze werden aanstellers en leeghoofden, net als de literaire en andere monumenten die ze net tevoren van hun sokkel hadden willen halen.

Weverbergh werd directeur (bij Manteau dus) en zei tegen Brouwers: „Aangezien ik jouw werkgever ben zeg jij in het vervolg niet meer Julien tegen mij, maar meneer Weverbergh.”

Tegen zo’n mentaliteit (zullen we zeggen: „verraad”?) moest toch iemand de stem verheffen? Dat deed Brouwers dus, en er was des te meer reden toe aangezien de Vlaamse literatuur rond die tijd, medio de jaren zeventig, kwalitatief naar een treurig dieptepunt wegzakte en de pretentie nóg minder in verhouding tot de geleverde prestatie stond. Pas tien jaar later zou de Vlaamse literatuur met een nieuwe generatie weer uit dat diepe dal klauteren - maar daarover moet Brouwers nog schrijven.

En verder is er nog een vierde optiek van waaruit *Vlaamse leeuwen* gelezen kan worden: wie aan al het voorgaande geen boodschap zou hebben, heeft aan Brouwers’ stilistische brille al genoeg om ettelijke uren zoet mee te zijn.

Marc Reynebeau

JEROEN BROUWERS, *Vlaamse leeuwen*, De Arbeiderspers, Amsterdam, Antwerpen, 1994, 526p.

JEROEN BROUWERS, *Het circus der eenzaamheid. Kladderboek 4. Profielen, studies, reacties*, De Arbeiderspers, Amsterdam, Antwerpen, 1994, 203p.

Nieuwe gedichten van Eva Gerlach

De poëzie van Eva Gerlach begint al een klein oeuvre te worden. Sinds haar debuut in 1979 - vijftien jaar geleden - heeft ze nu zeven bundels gepubliceerd, waarvan *Wat zoekraakt* de nieuwste is. Net als haar eerdere werk is deze poëzie weer een poging de kwetsbaarheid en vergankelijkheid van de waargenomen wereld onder woorden te brengen. Ze vond er een mooi beeld voor:

*Hoe lang kun je doorgaan te zeggen
hoe het was en dat het er was
zonder te zeggen*

*dat het vertelde zich opneemt en wegliegt over
de sloot*

De observatie en het spreken daarover (in het gedicht) verjagen op den duur het waargenomene, zegt ze hier, en wat verdwenen is, is op zoek. Maar „zoek” is in deze bundel een metafoor voor de dood. Een gedicht waarin Gerlach dat erg mooi verbeeld heeft, is „Park met zwaluw”. Hoewel het nergens in de elf regels ervan gezegd wordt, blijkt er in dat park

Eva Gerlach (°1948).

een dode zwaluw te liggen. De lezer ziet dat door de ogen van de dichteres, die het zag door de waarneming van de kinderen en hun reactie. Bij de ik van het gedicht veroorzaakt dit een schok die in de tweede strofe leidt tot een identificatie met het dode dier:

*Een plek achter het hoge gras, ik zag
niets tot ik de kinderen zag. Ze sprongen
eroverheen. Niet aanraken,
niet over praten.*

*Dagje buiten bezwaar. Zomerjas open,
mouwen los uitgespreid achter zijn achter-
overgelagen snavel.*

*Die zoek zijn, uitgespaarde vensters waar
zij in opdrogen. Veren vlees benen, het lage
hongerige scheren langs boomtoppen,
ketsen soms, halverwege.*

Maar wat zoek is, kan ook teruggevonden worden en daardoor een nieuw leven krijgen. Gerlach symboliseerde dit in de ijsmummie die enkele jaren geleden in een gletscher in Oostenrijk werd gevonden, en waaraan zij het gedicht „Hauslab - j.” wijdde. Tussen polen van zoek zijn en teruggevonden worden, aanwezigheid en afwezigheid, is er een veld van bewegingen waardoor de dichteres gefascineerd is en daarom gaat het vaak over wat beweegt: vogels, een wielrenner, een vrouw die langs de trein loopt. De werkelijkheid heeft verschillende aspecten. Er is, zegt ze, ”een wereld van treinen en een van als je daar net

uitkomt”, wat neerkomt op beweging en stilstand. Ze observeert het verdwijnende:

*Hij trekt zich uit als een hemd
daar staat hij niet meer daar
loopt hij niet was dat de deur ik weet niet*

Zelfs de taal lijkt in dit stamelen te verdwijnen. En in de aanhef van het gedicht „Verdwaald” wordt de observatie bijna een paradox:

*Een hond liep in de tuin, die was daar niet
besteld. Hij zocht, zijn neus dicht bij de grond,
een weg die daar niet liep —*

Door het woord „besteld” niet in de eerste regel te plaatsen, is het voor de lezer éven alsof de hond er wel en niet is, en dat zal geen toeval zijn omdat er bovendien sprake is van een weg die gezocht wordt maar er niet loopt. Ook dit zijn voorbeelden van de verkenning van het grensgebied tussen stilstand en beweging, af- en aanwezigheid, dat in deze poëzie het grensgebied is tussen leven en dood. Een regel als „Waar je kijkt daar is de bal niet” krijgt er een extra lading door.

Niemand leeft zo intens als een kind. Tien jaar geleden schreef Eva Gerlach de bundel *Dochter* over een pas geboren kind. Het opgegroeide meisje beheerst met haar vitaliteit de derde afdeling van Gerlachs nieuwste bundel, met name de zeven gedichten die de cyclus „Doorschijnend lichaam” vormen waarmee de bundel wordt afgesloten.

Onbevangingheid en spontaniteit maken het een kind mogelijk de werkelijkheid te ervaren zonder begrenzingsen, bijvoorbeeld te kunnen vliegen - al levert dat een verzwikte enkel op - of te kunnen zeggen: „ik wil/een droom gaan dromen die ik op school heb bedacht”. En het is vooral de beweeglijkheid die in de zeven gedichten is uitgedrukt: dansen, springen, rolschaatsen. Doorfietsen, de bundel uit (op de laatste pagina) en zich zo onttrekkend aan datgene waar de ‘ik’ van de gedichten aan vastzit, „aan wat er niet is”, het zoekgeraakte.

Eva Gerlach schreef een mooie bundel, met heldere, zorgvuldig verwoorde gedichten, met soms verrassende beelden. Het is ook een bundel die misschien meer nog dan de voorgaande zes, duidelijk maakt dat haar poëzie, ondanks de eigen toon die onloochenbaar te horen is, toch met de observaties, de aandacht voor

beweging en stilstand, voor de paradoxen in het waargenome, niet ver van het werk van een dichter als Bernlef vandaan staat. Maar ze is sterk genoeg om de eigen toon niet te laten overstemmen.

Jan van der Vegt

EVA GERLACH, *Wat zoekraakt*, De Arbeiderspers, Amsterdam, Antwerpen, 1994, 45p.

Dood aan de familie

Zo'n vijftig jaar geleden is Nederlands Oost-Indië tot Indonesië geworden. Dekolonisatie gaat van au, waar ook ter wereld. Ook deze dus, en voor de verwerking van de pijn is de incubatietijd nog niet voorbij. Maar in de literatuur begint wat tot nu tot onbekend en onuitgesproken bleef stap voor stap aan de orde te komen, in romans en verhalen.

Een specifieke groep die door de geschiedenis in de tang is genomen, wordt gevormd door de Nederlanders die in Indië woonden en werkten, vaak als nazaten van vele generaties. Indië was „hun land”, dat ze ten gevolge van de dekolonisatie gedwongen waren te verlaten. Repatrianten werden ze genoemd, die „terug” gingen. Maar ze gingen niet terug, ze gingen als displaced persons naar „een nieuw land”. Zo drukt Adriaan van Dis het ook uit in zijn roman *Indische duinen*, waarin de thematiek van deze onbegrepen ontheemden een belangrijke plaats heeft. Van Dis beschrijft hoe een familie terugkeert en een woonplaats vindt in een Nederlands kustplaatsje, waar deze mensen tussen de duinen enerzijds hun heimwee naar Indië levend houden en anderzijds moeten proberen een nieuw leven te beginnen in een omgeving waar voor de verhalen over het Indische verleden geen aandacht en begrip bestaat. Op deze fundamentele problematiek enten zich nieuwe drama's. De vader van de verteller is een in Indië gewortelde Nederlander. Zijn familie was „pur sang” gebleven. Zes generaties lang in Indië. Hijzelf was er militair geweest, „een Kniller”, niet zo'n hoge en er geworden tot een „verwend koloniaal kreng”. Maar zijn verblijf in het Jappenkamp, gevoegd bij zijn gedwongen „repatriëring” had de man tot een vernederde gemaakt. Zijn positie in Nederland maakt het nog erger: hij kan er in het gezin nog wel zijn rol van alleenheersende vader voortzetten, maar maatschappelijk gezien is hij een onnut wezen, ziek en zonder

werk, levend van een uitkering. Dat is het drama, de existentiële ramspoed, van de vader. En dan is er het drama van de zoon, de ik-verteller in de roman. Voor hem is Indië niets anders dan de plek waar hij is geconcipieerd, hetgeen de lezer verneemt door een boutade: „Hij (de vader) heeft mij vlak voor zijn vertrek naar Holland verwekt, in Palembang, waar honderden repatrianten op verscheping wachten. Je doet wat om de tijd te doden.” Deze jongen wordt in Nederland geboren, groeit daar op, maar omringd door veel Indië, het eten, de objecten, drie halfzusjes met bruine huid, het accent („woorden die als kroepoek in de olie spatten”), herinneringen, nostalgie, en vooral: de frustraties en de effecten daarvan. Moeder vindt een vluchtplaats in esoterische regionen, astrologie, numerologie, maar vader tracht een revanche op zijn levenslot te beleven door de zee van tijd waarover hij beschikt te besteden aan zijn zoon. Die moeten worden gehard, ook al omdat hij, ingebed in een gezin met veel vrouwen, wel eens te vrouwelijk kon worden. Zo wordt de vader coach bij absurde fysieke oefening van de zoon en vooral: meermalen legt hij de lat over hem. De zoon boet voor het lot van de vader.

Doordat de zoon de ik-verteller in het boek is en zich opstelt als hoofdpersoon, verdringt de tweede-generatie-problematiek die van de eerste generatie. Dat is legitiem, maar het valt toch ook te betreuren.

De interessante thematiek van de uit het paradisijs verjaagden raakt namelijk op het tweede plan achter een thematiek die in de Nederlandse literatuur tot het einde der tijden schijnt te zullen prolifereren, de ongelukkige jeugd en de ontworsteling aan de familie. *Dood aan de familie* heet het eerste hoofdstuk van *Indische duinen* en naar eigen zeggen heeft de auteur er een tijdlang over nagedacht dit als titel voor het gehele boek te kiezen. Misschien zou het zo gek niet geweest zijn als hij die titel had aangehouden. De titel *Indische duinen* is mooier, maar belooft eigenlijk te veel, omdat de tragedie van de bannelingen aan de Noordzee ondergesneeuwd is geraakt onder de psychotherapeutische exercitie van het van-zich-afschrijven. Daar komt iets bij dat treurig stemt. Van Dis is een mooischrijver; hij kan het krullentrekken niet laten. Wordt er gestorven, dan komt dat aldus op papier: „Ada sterft met open ogen. Ze zag iets wat wij niet zagen en wij zagen onszelf